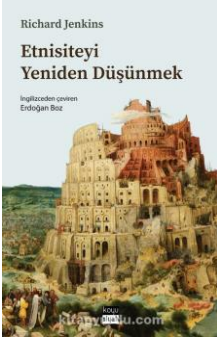

KİTAP İNCELEMESİ – 1

Hazırlayan: Keisuke WAKIZAKA*, Gökçe Asel KOÇYİĞİT**

ETNİSİTEYİ YENİDEN DÜŞÜNMEK

Yazar: Richard JENKINS,
Etnisiteyi Yeniden Düşünmek (Rethinking Ethnicity),
Erdoğan BOZ (çev.),
Ankara: Koyusiyah Yayıncılık,
2022, 264 s.
ISBN: 978-605-69807-9-4

Jenkins kitabın adını da oluşturan biçimiyle etnisiteyi yeniden düşünmeyi amaçlarken bu konu üzerine ihmal edilmiş bazı düşünceleri yeniden gündeme getirerek pek çok farklı fikri birlikte tartışmakla etnisite ile ilgili kendi yorumunu ortaya koymaktadır. Bu kitap Clifford Geertz başta olmak üzere milliyetçilikle ilgili ilkçilerin (primordialistlerin) hâkim olduğu antropoloji açısından etnisite kavramını detaylı olarak değerlendirmektedir. Kitap özellikle ilkçilerin (primordialistlerin) etnisite ve milletin temelini oluşturan unsurların değişmez ve doğal öneme sahip olduğunu savunan anlayışı ciddi şekilde eleştirmektedir. Bu açıdan etnisite ile ilgili oldukça faydalı bir içeriğe sahip olan bu kitap çok verimli bir kaynaktır.

Kitap on bölümden oluşmaktadır. Jenkins, "Antropoloji ve Etnisite"yi açıkladığı ilk bölüme temel sosyal antropolojik etnisite modelinin yeteri kadar ilgi görmediği savıyla başlamıştır. Sınıf, emek piyasası, ırkçılık gibi konuların antropologlar tarafından reddedilip sosyologlar tarafından sahiplenildiğini öne sürmüştür. Bu eser antropolojideki temel vurgunun hala kültürel ötekinin anlaşılması olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu çalışma sosyal antropolojidekilerin ötekilerin anlaşılması için saha çalışmasının gerekli olduğunu, birçok antropoloğun bu yöneme başvurmaya devam ettiğini ve bu yöntemden kaynaklı insan dünyasının belirli yönlerini incelemede uzmanlaştıklarını dile getirmiştir. Jenkins'e göre sosyal antropolojide bilimsel etnografiye olan inancın azaldığı düşünülse de metod ve veri olarak etnografiye inanç devam etmektedir. Araştırma yollarına güven azalsa da yöntemler hala kullanılmaktadır. Sosyokültürel çeşitlilik ile ilgili ise modern antropolojinin temel varsayımının insanların, kültürel farklılıklarından bağımsız olarak farklılıktan çok ortak noktalara sahip olduğu görüşünün hâkim olduğu belirtilmiştir. Uygur ve ilkel arasındaki mesafenin azalmasıyla antropologlar da değişmiş kentleşme, sosyo-ekonomik değişim, zorunlu ve gönüllü göç işlenmeye başlamıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul, Türkiye. E-posta: kwakizaka@gelisim.edu.tr ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0438-5687>

** Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul, Türkiye, E-posta: bigoskocycigitoo@gmail.com ORCID <https://orcid.org/0009-0001-9115-3314>

Durum böyle olunca antropolojiyi hem en yakın dostu hem ezeli rakibi olan sosyolojiden ayırt etmek zorlaşmıştır. Jenkins sosyal antropolojiyi "genel sosyoloji" olarak adlandırmış, özsel bakımından sosyolojik karakteriyle yorumlamış ve sosyolojik görüntüye bütüncül bakış açısı, anlamlandırma, belgelendirme durumlarının antropolojiye kavuşturması ile birlikte de iki disiplini birbirinden beslenen ayrı disiplinler olarak konumlandırmıştır.

Etnisitenin ne olup olmadığını açıklarken Jenkins ilk olarak Max Weber'in *Ekonomi ve Toplum* kitabındaki görüşlerine dayanır. Weber'e göre bir etnik grup; "Fiziksel görünüş ya da geleneklerin yahut da her ikisinin benzer yanları, göç geçmişleri sebebiyle ortak bir kökene dair öznel bir inanç taşıyan insan gruplarıdır". Muhakkak bir kan bağı olmasının önemi yoktur ve etnik gruplar özellikle siyasi alanda ortak amaç doğrultusunda yapay gruplara neden olmaktadır. Weber'in etnisiteyi tanımlaması genel olarak etnik grubun köklerin gerçek olmasına gerek olmadan grubun ortak kökene inanması, fiziksel ya da geleneksel benzerlikleri içermesi, birlikte yaşanmış tarihsel geçmişe sahip olma sebebiyle ortak bir bağın varlığına inanmak gibi değerleri öne çıkarmıştır. Jenkins etnisite kavramına çok farklı bir bakış sunan Weber'in pek çok düşünürü fikirleriyle etkilediğini aktarmıştır.

"Kabilelerden Etnik Gruplara" isimli ikinci bölümde Jenkins, kabile kavramının değişen dünya düzeniyle birlikte kullanışlılığının sorgulanması bahsini açmış, bu kavramın "onlar" ve "biz" düzleminde farklılıklara dikkat çekse de farklılıklarımıza rağmen benzerliğimizin görünmesine de odaklanıldığını ifade etmiştir. Barth'ın *Ethnic Groups and Boundaries* kitabının girişinde etnisite ya da etnik kimliği kültürün değil sosyal organizasyonun bir boyutu olarak sunduğu savına değinerek biz ve onlar arasındaki etkileşim içinde etnik sınırların korunmasının önemli hale geldiğini, etnik kimliğin hem etnik grubun üyeleri hem grup dışındakilerin düşüncelerine bağlı olduğunu savunmuştur. Barth ile birlikte etnisite kavramının durağan bir yaklaşımla değil, etkileşimli bir yaklaşımla ele alınmaya başlandığını, Barth'ın etnisite ve kültür kavramlarını birbirinden farklılaştırdığını açıklamıştır. Bu bölümde etnik sınırların iki taraflı olarak düşünülmesi gerektiği fikrine ulaşılmıştır. Banton'un etnisitenin daha çok "biz" tanımlamasıyla ilgili olduğunu, ırkçılığın daha çok "onlar" kategorisine yönelik olduğu görüşü öne sürülerek ırk ve etnisite kavramları arasında ayırım yapılmaya başlanıyor. Jenkins bu bölümde etnisitenin ırktan daha geniş bir kategorize edici olduğunu fakat ırksal çatışmanın etnik çatışmadan çok daha fazla kanlı olduğu görüşünü ortaya koymuştur. Jenkins kitabında incelediği etnik tanımlamayı Barth'ın "Etnik Gruplar ve Sınırlar" adlı çalışmasında yaptığı sosyal grupları ayrı kılan şeyin kültürel özelliklere sahip olmaları değil, başka gruplarla sosyal etkileşimleri olduğu tezine dayandırmaktadır. Jenkins'e göre kimlik insanları herhangi bir şey yapmaya zorlamaz, insanları tanımlamaya yarar.

"Çoğulculuk Mitleri" başlığı altındaki üçüncü bölümde antropolojinin kabile modelini terk etmesi gibi çoğulcu toplum kavramının da değişen dünyayla birlikte gelişim gösterdiği ve sosyal antropologların değişen düzeni anlamak için yeni bir model geliştirmediklerini siyasete yöneldiklerini anlıyoruz. Kültürel çeşitlilik gittikçe artan şekilde modern dünyanın kaderi olduğundan çoğulculuk kelimesi bütün çok etnili toplumlardan bahsetmek için sosyal antropologlar için kullanılan bir kelime olmuştur. Aynı bölümün alt başlığında modernite ve küreselleşmeyi de tartışan Jenkins, sosyal inşacı etnisite yaklaşımları ve kültürel olarak çoğulcu, heterojen ve çeşitli toplum modelleri arasında bariz bir yakınlık olduğunu iddia eder. İletişim ağların gelişmesiyle insanlar için çok büyük mesafeler küçülmüştür, pek çok imkânın gelişmesiyle dünyanın çeşitli yerlerinde benzer şeylere rastlamamızın da mümkün olması örnekleriyle küreselleşmenin sadece çeşitlilik değil, aynılık da ürettiği fikrini genişletir.

"Etnisite ve Vesaire" isimli dördüncü bölümde Jenkins etnisite tanımlamasını ortaya koyarken topluluk kavramının eş zamanlı olarak hem benzerliğe hem farklılığa vurgu yapıyor oluşuyla etnisite ve etnik grup kavramlarıyla uyumlu olduğunu

savunmuştur. Küreselleşmenin etnisite açısından kimi sonuçları olsa da küreselleşme ve abartılı yerelleşme karşılıklı olarak bağlantılıdır. Dünyanın gittikçe küçülmesiyle bir yandan da büyümekte olduğunu kültürel alanın hem daraldığını hem yayıldığı düşüncesi ile yerelcilik ve etnisite bir madalyonun ayrılmaz iki yüzü gibi kavramsallaştırılmakta olduğunu savunulmuştur. Bu durum yeni olmadığını ve insan sosyalliğinin beklenen bir boyutu olup üzerinde yaşanan sosyal alanların rutin olarak çok etnili olduğunu iddia etmiştir. Jenkins için homojen toplumlar ya da kültürler istisnaidir. Etnisite tam da bu noktada benzerlik ve farklılıkların birleşmesiyle sosyal olarak inşa edilen kolektif tanımlama ile ilgilidir. Etnik kimlik etkileşimsel ve değişken olabilirken her zaman öyle olacağı anlamına gelmez bunun yanında etnisite de durağan olmamakta birlikte sürekli bir akışkanlık içinde de değişir.

"Kategorizasyon ve İktidar" adlı beşinci bölümde Jenkins temel sosyal antropolojik etnisite modelinin etnisiteyi bir insanı etnik bir grubun üyesi olarak tanımlamak ya da etnik kolektiviteler arasında sınırı belirlemek dışında etnik sınırlar ve sınırların da ötesinde meydana gelen etkileşimler esnasında yeniden üretilen bir şey olarak tanımlamıştır. Yine Barth'ın görüşüne dayanarak etnisiteyi "biz" ve "onlar" arasındaki sınır üzerinden gerçekleşen iki yönlü bir süreç olduğu, bireysel kimlik iki yönlü bir sosyal süreç; yani ben ve öteki, içerisi ve dışarı arasındaki etkileşim içinde yer aldığı ile ilgili ele alır. Kimlik ister kolektif ister bireysel olsun, içsel ve dışsal tanımların keşim noktasında oluşturulur. Jenkins bu bölümde kategorizasyonu bir halkın kendi gözünden bakıldığında bir grup başkalarının gözünden bakıldığında ise kategori olacağı yönünde tanımlamış bu tanımın sosyal antropologlar tarafından göz ardı edildiğini belirtmiştir. Jenkins'e göre etnisite, insanları sınıflandırmada birincil referans olarak sosyal olarak inşa edilmiş kökeni kullanan hem ben hem de öteki penceresini temele alan yöntemdir. Biz kim olduğumuzu biliriz çünkü ilk olarak başkaları bize bunu söyler. Bu süreç hem içsel hem dışsaldır ve sürekli diyalektik halindedir. Kitapta İspanyolların Mapuçe olarak bilinen yerli halkı beş farklı şekilde kategorize ettiğini bu kategorizasyonun bize Mapuçeler hakkında olmasa da İspanyollar hakkında bilgi verdiğini bu da sürecin içsel ve dışsal olduğunu, kimliğin etkileşim esnasında üretilip ve yeniden üretildiğini kanıtlar nitelikte olduğu gösterilmiştir. Sosyal antropolojide etnisite analizi dışsal tanım ve sosyal kategorizasyonu karşılık içsel tanım ve grup tanımlamasını vurgulasa da Jenkins tanımlamanın her zaman devam eden içsel ve dışsal tanım süreçlerinin etkileşiminin pratik bir ürünü olup birinin diğerinden yalıtılarak anlaşılabilir olduğu görüşünü savunmuştur. Etnisite, ilişki içinde olan grupların birbirlerini kültürel bakımından farklı kabul eden kişiler arasındaki toplumsal ilişkinin doğal bir sonucudur diyebiliriz. Bu nedenle olmayan bir akrabalıkla öze indirilmiş bir sosyal kimlik olarak tanımlanabilir. Etnisite, aynı zamanda ilişki içindeki kazanılan ve kaybedilen şeyleri de kimliğin oluşmasındaki anlamın parçalarını da açıklar. Bu nedenle hayali ve soyut bir kavram olmakla birlikte siyasi ve örgütsel bir kavramdır.

"Tanımlama İdeolojileri" adlı altıncı bölümde ırk ve etnisite tanımları detaylıca tartışılır ve aralarındaki ilişki üzerinden ırk'ın fiziksel ve kültürel farklılıklar arasındaki karşıtlık bağlamında etnisiteden ayrıldığı, ırk kavramını daha çok biyolojik etnisite kavramının ise kültürel, toplumsal ve dil bakımından benzer noktalara odaklandığı belirtilir. Etnisite "biz" i kapsarken, ırk ise "onları" kapsar. Jenkins'in üstünde durduğu çoğu etnisite yaklaşımı etnisitenin insanların sınıflandırılması ve kendini kültürel bakımdan farklı tanımlayan ve başkaları için de farklı bilinen gruplar arasındaki ilişkileri ifade etmektedir. Bu yaklaşımlarda etnisite genellikle "biz" in tanımlanması ile ilgili olduğu, ırkçılığın ise daha çok "onların" sınıflandırılması çerçevesinde temellendiği görüşü vardır.

"Çoğunluk Etnisitesi" başlıklı yedinci bölümde Jenkins çoğunluk etnisitesi etnisitenin azınlıklara has bir özellik olmadığı gibi egzotik ötekilerle de sınırlı

değildir. Jenkins kitap boyunca etnisitenin kutlanması gereken ortak bir aidiyetten korkunç bir soykırıma kadar tüm görünüm ve ortaya çıkışını ele alan bir etnisite anlayışı inşa etmek istediğini açıkça belirtiyor. "Kültürel Malzeme" başlıklı sekizinci bölümünde yine Barth'ın, Etnik Gruplar ve Sınırlar kitabına gönderme yapılarak kültürel malzeme ile dil, din, görenekler ve yasalar, gelenek, maddi kültür, mutfak gibi şeylerin kastedildiğini açıklar. Jenkins etnik bağılıkların neden az ya da çok durumsal ve esnek olduğunu anlamaya çalışırken bir kez daha kısmen sınır içinde olup bitenlere; ortak üyelerin kendilerini ötekilerden ayıran şeyler kadar onlarla paylaştıklarına, etnisitenin kültürel malzemeyi kapsadığına odaklanır. Etnik köken, siyaset ve din alt başlığında Jenkins Kuzey İrlanda'daki çatışmada dinin önemli bir yeri olmasına rağmen asıl olarak milliyetçilik ve siyasetle olan ilişkisinin de göz ardı edilemeyeceğini savunmuştur. Bu savunuşun Kuzey İrlanda çatışmasının dinle ilgili olmadığı anlamının çıkarılmaması tehlikesine karşı uyarılmış, çatışmanın dinle ilgili olmamasına rağmen her düzeyde dinsel farklılıklarla bağlantılı olduğunun, aslında dinsel boyutu olan etnik bir çatışma olduğunun altını çizmiştir.

"Şiddet, Dil ve Siyaset, Uluslar ve Milliyetçilikler" isimli son bölümlerde Jenkins Kuzey İrlanda ve Danimarka üzerinden açıklamalar yapar. Kuzey İrlanda'da yaşanan sorunlarda toplumsal değerlerin etkili olduğu ve bu noktada birleştirici bağ olarak din (Katoliklik) önemli olsa bile insanların kendi kimliklerini korumaları için "öteki" olan (Protestanları) kullandıkları uzunca örneklendirilerek anlatılmıştır. İngilizlere karşı Katoliklik, Kuzey İrlanda'da yaşayan halklar üzerinde birleştirici ve ayırt edici bir unsur olarak tanımlanmıştır. (Şöhret, 2013) Danimarkalıların da sınıflandırıcı bir hiyerarşi ve öteki seçiminden beslendiği ifade edilir. Milliyetçilik kavramının çeşitlerinin de benzer bir yanı olduğu ve milliyetçilik kavramının etnisite ile bağlantılı olduğu görüşünü savunur. Neticede milliyetçilik bir sınıra kadar etnik ve kültürel ortaklık kavramına dayanıp karmaşık hale gelerek siyasal birimlerin büyümesi olarak düşünülebilir. Jenkins burada da Barthçı görüşe dayanarak Milliyetçiliği bir yandan da daha büyük bir biz ailesi olarak tanımlar. Jenkins'in bakış açısına göre tüm milliyetçilikler bir anlamda da etniktir.

Jenkins kitabında dört temel unsurdan oluşan sosyal inşacı temel sosyal antropolojik etnisite modelini açıklarken benzerlik ve farklılık arasında bir diyalektik olsa bile vurgunun kültürel farklılıklar üzerine yapıldığı yani "kültürel" farklılaşma meselesi olduğu, paylaşılan anlamlara (kültüre) dayandığı fakat aynı zamanda etkileşim sırasında yeniden üretildiği, sabit ya da değişmez olmayıp, duruma ve bağlama bağlı olarak bir dereceye kadar değişken olduğu, hem kolektif hem de bireysel, sosyal etkileşimde ve diğerlerinin sınıflandırılmasında dışsallaştırılıp ve kişisel olarak kendini tanımlamada içselleştirilir olduğu yönleriyle "Etnisiteyi" tanımlamış ve genel hatlarını çizmiştir. Böylece Jenkins milliyetçilik teorileri konusunda daha önce antropolojide ilkçi (primordialist) yaklaşımın hâkim olduğu antropoloji alanında etnisite ve millet ile ilgili önemli eleştiride bulunarak o alanda da inşacı ve etno-sembolist yaklaşımların etkili olmasına yol açmaktadır. Bu açıdan Jenkins'in "Etnisiteyi Yeniden Düşünmek" kitabı milliyetçilik teorileri ve antropoloji alanına büyük teorik katkıda bulunmuş ve "etnisite" kavramını anlamak için yeni bakışı okurlara sunmaktadır.